

HOOFSTUK VIII

VAN AMSTERDAM NA PRETORIA

1. DIE WIERDA-GESIN IN AMSTERDAM, 1870-1887

i. Woonplekke van die Wierda-gesin in Amsterdam

Die Wierda-egpaar met hul dogter, die sesjarige Pietertje Sytzes Wierda, wat in Drachten gebore is, het op 15 Mei 1870 vanaf Alkmaar in Amsterdam aangekom op 'n tydstip toe die werksaamheid aan die staatspoorlyn van Den Helder na Amsterdam via Zaandam in so 'n mate in die rigting van Amsterdam gevorder het dat dit vir Sytze Wierda, „opzichter le klasse“, wenslik en geriefliker was om hom met sy gesin in Amsterdam te vestig, terwyl die kantoor van die „eerstaanwezend ingenieur“ terselfdertyd ook van Alkmaar na Amsterdam oorgeplaas is.

Aanvanklik het die gesin gaan woon te Haarlemmerdijk WW321, tans perseel nr. 97, waar hulle bly woon het tot in Mei 1871. Die tweede woonplek was aan die Keizersgracht SS354, tans perseel nr. 2, waar die gesin van Mei 1871 tot in Februarie 1874 gewoon het. Terwyl die Wierda-gesin aan die Keizersgracht gewoon het, is die gesin met twee dogters vergroot. Hendrika - ook Hinke genoem - is op 5 Desember 1871 gebore en Anna - meesal Antje genoem - op 27 Junie 1874.

Na hul bykans driejarige verblyf aan die Keizersgracht, het die volgende verhuisind in Februarie 1874 plaasgevind na die Overtoom XX67, tans perseel 81, waar die gesin tot 24 April 1875 gewoon het. „Wij wonen nu,“ het Sytze Wierda op 21 Junie 1874 aan sy „gelyke moeder“ geskrywe, „ongeveer 5 minuten buiten Amsterdam aan de Overtoom buiten de Leidsche Poort en in die onmiddellijke nabijheid van het zogenaaende Vondelpark, een groot publiek wandelpark met bosch-aadjes, vijvers en rustbanken, daar maken we nog al eens gebruik van.“

Op 24 April 1875 het hulle hul intrek geneem in P.C. Hooftstraat 116, bovenhuis, wat deur hulle bewoon is tot

6 Maart 1876, en vanaf laasgenoemde datum tot Mei 1879 was P.C. Hooftstraat 86, huis, hul tuiste en van daardie datum tot Mei 1880 P.C. Hooftstraat 67, huis.

Terwyl die gesin in P.C. Hooftstraat 86 gewoon het, is Sietsche Wierda op 4 September 1876 gebore. Dié kind is egter op 26 Januarie 1877 oorlede en toe die laaste kind van die Wierda-egpaar op 28 Januarie 1879 gebore is, het sy ook die naam Sietsche gekry.

Die sewende en voorlaaste woonplek van die Wierda-gesin in Amsterdam was te Marnixkade 105, waar hulle vanaf Mei 1880 tot Desember 1885 gewoon het. Op daardie datum het hulle verhuis na Marnixstraat 323, waar hulle bly woon het tot met hul verhuis na Pretoria in die Zuid-Afrikaansche Republiek op 2 September 1887.¹

ii. Aktiwiteite van Sytze Wierda

Beweens sy veeleisende daaglikse werk as opsigter by die aanlê van die staatspoorweg in die loop van sy Amsterdamse jare – aanvanklik as „opzichter le klasse” en vanaf 1875 as „hoofdopzichter” – en sy werksaamhede as boukundige en later as argitek van kerk- en skoolgeboue, woonhuise en pastorieë op verskillende plekke in Nederland en in Bentheim, sy deelname aan prysvrae, lidmaatskap van boukundige verenigings en die skoolkommissie van die Christelik Gereformeerde Gemeente Amsterdam, die skrywe van 'n boek en die onderhouding van familiekorrespondensie, het Sytze Wierda die res van sy vrye tyd bestee aan sy huisgesin en familiesake. Die beroepswerk van die gesinshoof, ander aktiwiteite waaraan hy deelgeneem het en waarin sy eggenote en kinders betrokke was asook 'n verskeidenheid sake waarin hy belanggestel en waarin die gesinslede deel gehad het, word weerspieël in die bewaargeblewe briewe wat Sytze Wierda en sy eggenote aan familielede in Friesland en elders geskrywe het.

iii. Harmke Tjibbeles Wierda-Kamp

Wanneer die huislike en ander omstandighede in Amsterdam dit toegelaat het, het mev. Harmke Wierda en haar kinders besoeke afgelê aan familielede in Drachten en elders in Friesland. In September 1880 het sy berig van 'n besoek aan haar 86-jarige ou moeder in Drachten. Dit was dan ook die laaste besoek aan haar moeder aangesien sy kort daarna oorlede is.²

Volgens mev. Wierda het die Wierda-gesin dit goed gehad in Amsterdam waar daar voldoende werk vir haar man was en hy jare lank 'n „erg drukke" tyd belewe het.³

Blykens die getuienis van tydgenote en gesinslede sowel as haar briewe aan familielede, was Harmke Wierda in elke opsig 'n goeie huisvrou en iemand wat haar veelvuldige huisvrouw- en moederpligte na behore nagekom het. Ver wyder van haar geboortestreek met sy bekendheid vir sy eersterangse suiwelprodukte, het sy oor 'n tydperk van meer as 'n dekade reëlings getref dat sy haar vars botter en ander plaasprodukte soos eiers, van swaer Evert en suster Aritje van den Bos, van Friesland kry. Deur laasgenoemde is die vars botter in vaatjies van verskillende grootte vanaf Oktober 1873 tot omstreeks die begin van 1885 aan die beurtskipper te Drachten besorg, wat dit dan weer op sy beurt per boot na Amsterdam vervoer het.

Die vars plaasbotter en eiers het die Amsterdamse huisvrou „uitmuntend beval", dit was goedkoper as die produkte wat in die groot stad te koop was en te verkies bo die „boekunsbotter". Die beskikbaarheid van „een goede kelder" in hul Amsterdamse woonhuise het daar toe bygedra dat die botter vir lang tye vars gebly het.

Toe botter en ander suiwel- en plaasprodukte vragvry, goedkoper en met minder moeite in Amsterdam gelewer kon word, is dit om daardie redes vanaf die begin van 1885 van uit die provinsie Overijssel bestel.

Harmke Wierda-Kamp tydens haar Amsterdamse jare.

Die oorleg en beplanning waarmee die botter en eiers verkry en die besparing wat daardeur vir die gesinshoof bewerkstellig is, getuig dat Harmke Kamp 'n knap huisvrou was wat haar huishouding met oorleg en verstand bestuur en vir haar man en kinders net die beste op die voordeligste wyse gesoek het.⁴

Harmke Wierda het deurentyd 'n simpatieke meelewings met hul boerende familie aan die dag gelê en sy en haar eggenoot het steeds navraag gedoen na hul welstand, of die afgelope jaar 'n goeie jaar was, of die oeste van die besondere jaar 'n sukses of 'n mislukking was en of die pryse vir die produkte gestyg of gedaal het.⁵ Ook was daar steeds 'n simpatieke meelewings ten tyde van siekte en dood van familielede en blyke van vreugde wanneer 'n kind vir 'n familielid gebore of wanneer daar sukses met die boerdery behaal is.⁶ Twiste tussen familielede het haar en haar eggenoot ontstel en dan is versoening bepleit en woorde van vermaning uitgespreek.⁷

Net soos in die geval van haar eggenoot, het sy ook blyke gegee van 'n liefde vir ou en mooi dinge. Aangesien dit uit hul Pretoriase tydperk bekend is dat musiek 'n besondere plek in hul huislike lewe ingeneem het, kan die afleiding gemaak word dat dit tydens hul verblyf in Amsterdam ook die geval was.⁸

Haar treffendste karaktertrek was egter haar diep godsdienssin en opregte en egte godsvertroue, wat, onder andere, uit die volgende aanhaling uit een van haar brieve spreek: „..... een Boer en wij allen zijn den zegen van den Heer zoo noodig in dit leven en voor de groote eeuwigheid want het leven is hier een voorbereiding en als wij dan dien Heer bidden voor onze tijdelijke maar ook voor onze eeuwige belangen dan wil Hij ze ons ook schenken want open uwe mond en eischt dit van mij vrijmoedig de Heer wil en kan alles voor onze zondaren zijn. Hij is die magtige Koning die de wereld regeert en staande houden.”⁹ Sy was sonder enige twyfel

'n gelowige mens wat haar lewe en haar daaglikse verhouding tot haar gesin en familielede ingerig het volgens die voorskrifte wat sy as belydende lidmaat in die Bybel gevind het. Verder vind mens ook oorvloedige getuienis in haar brieve dat sy baie erns gemaak het met haar amp van gelowige.¹⁰

Soos die kinders van die Wierda-egpaar algaande opgegroei het, het die ouers in brieve aan belangstellende familielede die een en ander oor hul voorkoms meegedeel. Die enigste opmerking wat Sytze Wierda in sy brieve oor die voorkoms van sy vrou gemaak het, was toe hy in Junie 1883 in een van sy brieve aan sy swaer Evert en suster Antje 'n vleiende opmerking oor die voorkoms van sy vrou gemaak het.¹¹

iv. Sytze Wopkes Wierda

Afgesien van verwysings in die Wierda-brieve na die moeder en die doen en late van hul opgroeiente kinders in hul Amsterdamse tydperk,¹²werp dit ook lig op die doen en late van die vader sowel as op die mens Sytze Wierda tydens die sewentien jaar van sy lewe en werk in Amsterdam.

a. Persoonlike welstand

In verskillende van die bewaargeblewe brieve aan familie in Friesland vanaf Oktober 1873 tot in Januarie 1884, word melding gemaak van die „goede welstand” waarin die gesinshoof sowel as sy gesin in Amsterdam „door 's Heeren goedheid” verkeer.

Vir die goeie gesondheid en groot weldade wat die gesinshoof te midde van sy daaglikse druk program oor baie jare geniet het, is, in die woorde van sy eggenote, beskou as „grote weldaden die de Heer ons arme zondaren schenkt, want het is alles uit genade, dat de Heer ons dat geeft, vele van ons medemenschen die dat niet hebben ....” Die opregte gevoel van dankbaarheid vir die welstand en goeie gesondheid klink vir jare lank soos 'n refrein deur die Wierda-brieve, terwyl die kinders intussen voorspoedig opgegroei het.¹³

b. Uitnodiging na Amsterdam vir bywoning van die tentoonstelling, 1883

In Junie 1883 het Sytze Wierda sy swaer Evert en suster Antje van den Bos uitgenooi om in die somermaande van daar= die jaar na Amsterdam te kom en by hulle huis te gaan met die oog op die bywoning van die reuse Amsterdamse tentoon= stelling, 'n gebeurtenis wat hulle in hul lewe miskien nie weer sou belewe nie.

Die Van den Bos-gesin het egter nie gebruik gemaak van die vriendelike uitnodiging nie. „Veel volken (vooral) vreemdelingen hebben Amsterdam bezocht“, het Sytze Wierda in November 1883 aan sy swaer en suster berig, „zoodat we in de gelegenheid waren vreemdelingen van de (ver of meest) verwijderde landen te zien (zoals) Chinezen, Japanezen (—), roode Indianen, Negers, Arabieren, Boschnegers enz. wat soms een vreemd gezicht opleverde...“¹⁴

c. Besoek aan Friesland en kontakte met die Friese familie

Die kontak met die Friese geboortestreek en familie is deur die jare behou, nie alleen deur briefwisseling en die gereelde ontvangs van vars plaasprodukte afkomstig uit die Friese bodem nie, maar ook deur gereelde besoeke van die Wierda-gesin as geheel of andersins deur individuele lede van die gesin.

Dit is nie voor Oktober 1873 dat die Wierda-briewe vir die eerste keer 'n neerslag vorm van die doen en late van die Wierda-gesin in Amsterdam en van hul kontakte met die familie in Friesland.

Die oudste bewaargeblewe brief berig aan Sytze Wierda se „lieve Moeder en zuster (Antje“ dat hy - sodra hy blyk= baar sy salaris ontvang het - 'n poswissel van 15,40 gulden stuur vir die vaatjie botter wat van hulle ontvang is. Dan skryf hy verder as volg: „Die wissel ontvangt u van de post en dan kunt ge daarop zien of u het geld te Beetster= zwaag of Dragten of Gorredijk kan halen. U gaan met de

postwissel die u van de post ontvangt (want het geld wordt alleen op vertoon van de wissel uitbetaald) self, dat is Antje - destyds nog die weduwee Jansma - naar het op de wissel aangewezen postkantoor doch u behoeft dat niet dadelijk te doen of er een afzonderlike reis voor te maken, als u maar zorgt dat het binnen 3 maande gehaald is." Blybaar het die moeder en suster van Sytze Wierda teen die einde van 1873 vir die eerste keer kennis gemaak met die ingestelde poswisseldiens in Nederland, vandaar die uitvoerige instruksies wat die versender van die poswissel aan die ontvangers daarvan moes gee.

Sytze Wierda het vooraf geen kennis gedra van die feit dat sy suster Antje Jansma van voorneme was om op 6 April 1876 'n tweede huwelik aan te gaan met die heer Evert van den Bos nie. Namens homself en sy eggenote het hy die egpaar gelukgewens en die hoop uitgespreek dat hulle „van beide zijden geen berouwelijke keuze gedaan hebt". Hulle was in elk geval verwonder om van die voorgenome huwelik te verneem daar hulle „van geen vrijage gemeld was, maar als de rechte man komt is het dikwijls spoedig klaar, tenminste als men tot een meer besliste leeftijd is gekomen".

Die briewe spreek van verlange na die familie in Friesland en navrae word gereeld gedoen na die welstand en gesondheid van swaer Evert en suster Antje van den Bos, na Hebeltje van Sijen, 'n ander suster van Sytze Wierda, „de andere familie te Donkerbroek" - van wie die Amsterdammers nooit iets hoor nie - na Roelof en Sjerp Wierda en na Harm van Sijen en die Van Sijen-weeskinders - ná die onverwagse dood van Hebeltje.

Gereeld is die klagte uitgespreek dat Sytze Wierda en sy gesin intussen geen woord van die familie in Friesland gehoor het nie, en dat „als gjij - dit wil sê swaer Evert en suster Antje van den Bos - ons niet eens schrijft, dan hooren wij zoo van niets." Hy het „gaarne zoowat op de hoogte der familie aangelegenheden" gebly, maar die familie

het feitlik nooit iets van hulle laat hoor nie. So het die klagte telkens opgeklink en behalwe met heel besondere geleenthede, soos sterfgevalle, wanneer die ander familielede van hulle laat hoor het, was swaer Evert en suster Antje die enigste gereelde kontak tussen die Wierda-gesin in Amsterdam en hul familie in Friesland en elders.¹⁵

d. Belangstelling in die boerderybedrywigheude van die familie in Friesland

Wanneer in aanmerking geneem word dat die broers en susters van Sytze Wierda by boerdery-aktiwiteite vir 'n bestaan betrokke was, volg dit vanself dat Sytze Wierda in sy briewe belangstelling aan die dag sal lê in en navraag sal doen na hul boerderye en ook goeie wense vir sukses met die boerderye van sy broers en swaers sal uitspreek. Dit het gereeld gebeur.

In Augustus 1881 maak hy melding van hul blydschap dat swaer Evert van den Bos „naar alle verwachting één een goed jaar zult krijgen, dit is trouwens naar meening bijna overal zoo, als het nu maar geen al te groote daling in de prijzen ten gevolge heeft, van de rogge hoort men al opkoopen tegen twee derde der tegenwoordig prijs, dat is, die nu, nege gulden per mud kost, opgekocht is voor 6 gulden per mud.“

In die boerdery-aktiwiteite van sy broers, Roelf en Sjerp, het hy ook belangstelling getoon. In Augustus 1883 het hy goeie wense uitgespreek en sy blydschap betuig teenoor swaer Evert, nadat hy by sy skoonvader Kamp verneem het dat swaer Evert se „boekweit was bevroren en dat ge alles weder moest ombouwen, maar dat late gezaaisel nog goed kan worden.“ Teen die einde van 1883 het dit geblyk dat „veral voor hoog en laag land, een gezegend jaar (is) geweest.“

In die loop van die eerste helfte van 1882 was Evert van den Bos van voornemens om sy Friese perde, wat in Holland bekend gestaan het „als mooie koetspaarden“ te verkoop en hy het blykbaar vir sy swaer Sytze Wierda gevra om

Huurwyk Den 24 Mei 1867

geliefde kinders ik ben tegen woordig auroig
vlugtich en de kinders hebben zondag naar
Sjerp weest doe ik ram Roel er ook die en
Sjerp zouden naar drachter kermis
met varkens ik had graag me willen
maan doe sprak ik er niet van om naer
u want dat ik niets by my heb dat is
zoo raar och ik ben zoo onwennig
van myn huis raad dat is my het allen
meest gy moet my rode lappen sturen
met de kinders tot myn broek

Zyt vrynde lyk van
ons allen ge groet

Pietertje Roel De Vries

De hoetjes kostec 2 - 3 stuvers

vir hom kopers vir sy perde in Amsterdam en omgewing te probeer vind. „Ik heb hier zoo weinig gelegenheid, met zulke Heeren kom ik geheel niet in aanraking”, het Sytze Wierda egter teruggeskrywe.¹⁶

e. Versoeningspoging na aanleiding van 'n familietwis

In Mei 1880 het die Wierda-egpaar navraag gedaan „of de minder aangename verstandhouding tusschen sommige ook is opgeruimd”, en het in hierdie verband voorts geskrywe: „Als men wat meer tracht het kwaad te bedekken met den mantel der liefde en elkander het leven tracht te veraangenaam in plaats van te verbitteren, want het leven gaan zoo snel voorbij en wat voordeel heeft iemand er van, dan zou men ook voor zich self voor menige zonde bewaard worden”.¹⁷

f. Bemoeienis met familie

Na die afsterwe van die betreklik jeugdige Hebeltje van Sijen in die eerste helfte van 1881, het die Wierda-egpaar, naas betoning van bekommernis oor die posisie waarin Harm van Sijen en die kinders hulle na die dood van hul eggenote en moeder bevind het, tog hul verbasing uitgespreek dat swaer Harm van Sijen so gou na die dood van Hebeltje weer sou gaan trou ofskoon daar besef is dat dit „moeielijk voor een man (is) met kinderen zonder vrouw.”¹⁸

g. Liefde vir sy moeder

Tussen Sytze Wierda en sy moeder, Pietertje Roels de Vries, was daar blybaar 'n besonder intieme band. Deur haar teenwoordigheid op sy huwelik in Maart 1862 te Drachten - en ook op ander maniere - het sy op haar beurt ook blyke van haar liefde vir haar jongste seun gegee.

Tot met haar oorlye in 1879 het Sytze Wierda telkens blyke van sy liefde en agting vir sy „gelyiefde Moeder” gegee.¹⁹

h. Sy liefde vir ou en mooi dinge

Dit is te begrys dat die argitek Wierda, met sy kennis van en belangstelling vir die argitektuurgeschiedenis en 'n Brief wat Pietertje Roels de Vries, die moeder van Wierda, op 24.5.1876 aan haar kinders geskrywe het, vermoedelik die enigste brief van haar wat bewaar gebly het.

elke aspek van die boukuns, ook 'n aanvoeling sou gehad het vir ou en mooi dinge soos, byvoorbeeld, „porcelein aarde=werk”, wat vroeg in die tagtigerjare beskikbaar sou wees en graag deur hom aangekoop sou wou word. Daarna het hy weer geskrywe dat hy „verlangt naar mandje met ouer wetse goed” en het hy sy swaer en suster gevra om „maar een mandje of vaatje voor het porcelein” te koop en dit by die botter in berekening te bring. Aangesien hy „op oud zeer gesteld is”, het hy belang gestel in 'n bord of iets dergeliks in besit van die „oude lui” van sy swaer.

Kort daarna het Sytze Wierda sy swaer en suster bedank vir die veilige oorsending van die „anticiteiten” wat vir hom „eene aangename herinnering (is) uit de ouderlijke woning, boven dien stel ik ook prijs op het ouderwetsche van dergelyke zaken.”

Met sy besoek aan Bentheim, 'n Duitse badplaas, op pad na Emlichheim, het „oudheden” wat daar te sien was, ook sy aandag getrek.²⁰

i. Sy houding teenoor die dood en verganklikheid

Na aanleiding van die dood van oom Aebele van Appelscha en „onze geliefde moeder”, het hy aan sy swaer en suster as volg geskrywe: „Zoo snelt de tijd voorbij, de ouden gaan heen en eene geslacht gaat en het andere komt, zoo is alles aan de rustelooze wisseling van dit vergankelike onderworpen. Gelukkig hij voor wie een eeuwig goed is weggelegd in de Hemelen, dat niet wisselt, noch verandert, noch veroudert”. 'n Familietwis, waarvan Sytze Wierda te hore gekom het, het hom genoop om te pleit dat die kwaad meer bedek moet word met die mantel van liefde en dat hulle die lewe vir mekaar moet veraangenaam in plaas van te verbitter „want het leven gaat zoo snel voorbij”.²¹

j. „Drukke bezigheden” van die gesinshoof

Vanaf Junie 1874 tot in Januarie 1884 maak die Wierda-briewe verskillende kere melding van „mijn drukke bezigheden”,

„druk ander werk” en „drukte” van die gesinshoof, wat hom dan ook meer as een keer verhinder het om aan sy moeder en ander familielede in Friesland en elders te skrywe. Hy (was) „altijd erg bezet met de tijd” en het dit „erg druk” gehad, met die gevolg dat hy meer as een keer gewag het om te skrywe. „Het schrijven wordt meestal van dag tot dag uitgesteld, want hoelang de dagen ook zijn, hier in Amsterdam is het alsof de tijd omvliegt door de vele afwisselingen en gedurige bezigheden”, het hy sy versuim om te skrywe probeer verklaar.

Ofskoon hy nie gereeld kon skrywe nie, deur sy vrou telkens daarvan herinner moes word en bygevolg verskillende kere sy verskoning vir sy versuim aangebied het, het hy steeds met verlange uitgesien na brieue van sy familielede.²²

k. Sy houding teenoor sy werk as opsigter en argitek

Vandat Sytze Wierda in Junie 1874 aan sy moeder geskrywe het dat sy „drukke bezigheden” hom telkens verhinder het om uitvoering aan sy voorneme en plig te gegee het om aan sy moeder te skrywe en hy haar meegeedeel het dat „in mijn betrekking is alles nog bij het oude”, dit wil sê as opsigter by die aanleg van die staatspoorweg, het hy by verskillende geleenthede blyke gegee van sy houding teenoor sy werk en die voorregte wat dit meegebring het.

Toe sy salaris in November 1883 die 2 400,- gulden per jaar-kerf bereik het, na 'n verhoging van 100,- gulden per jaar, het hy dit beskou as 'n deel van die „groote wedadaden” wat hulle ten deel gevallen het en die vertroue uitgespreek dat „we daarvoor den Heere de schuldige dank toe brengen”.

Deur die Wierda-brieue flits daar verwysings na sy werk as opsigter by die aanleg van die staatspoorweg, waaronder sy veeleisende opsigterstaak by die bou van die „groot stasion” (sic) in Amsterdam, en daarnaas sy argitekswerk in sy privaat hoedanigheid as „architect” soos hy

hom in Junie 1874 vir die eerste keer in sy brieue self genoem het. In daardie jare verwys hy ook na die ontwerp van herehuise in Amsterdam, werkgeboue in Zaandam, Tilburg en Emlichheim en die vertimmering van 'n skoolgebou, ook in Amsterdam, waarmee hy hom besig gehou het, terwyl hy in daardie jare ook nog die tyd gevind het om 'n „boekje over de Belgische voortbrengselen in mijn val" te publiseer.²³

1. Lof van sy vrou en eer aan God

In Augustus 1882, twee maande nadat Sytze Wierda skriftelik vir 'n betrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek aansoek gedoen het, het sy vrou in 'n brief aan swaer Evert en suster Antje lofwaardige getuienis oor haar man afgelê en terselfdertyd die eer daarvoor aan God betuig: „Want zoo als mijn man niet van sterke dranken houdt, wat is dat al gelukkig, want wat een huisvaders die daar tegen woordig misbruik van make en mijn man was in de eerste gelegenheid met al dat reizen, en dat hij zijn werk zoo verstaat. O zijn alle zulke goedertierenheden van de Heer die ons lot zoo beschikt en dat wij ook tezamen Hem van alles de eer geven want wij ontvangen het uit zijne hand en begeere van harte van Hem dat alle die weldaden ons nader nauwer verbinde aan zijn dienst op dat wij hem van alles de eer mogen geven want dit leven gaat voorbij als een droom, en het is hier een voorbereiding voor de eeuwigheid...."

Dit was ook die lewenshouding van Sytze Wierda soos dit, onder andere, blyk uit sy goeie wense wat hy in die begin van 1885 teenoor sy swaer en suster uitgespreek en waarin hy gevra het dat „gij Gode daarvoor de eer moogt geven".²⁴

v. Die mooi gesinsverhouding

Die gehegtheid van die Wierda-dogters aan hul ouers sowel as hul liefde en hoogagting kan - naas die Wierda-brieue - ook afgelei word uit twee gelukwensings in versvorm wat in 1887 by geleentheid van die agt-en-veertigjarige verjaarsdag van die vader, en die vyf-en-twintigjarige herdenking van die huweliksdag van die ouers, deur

-305-

twee van die dogters aan hul ouers gerig is.

„Uwe liefhebbende dochter Suze“, soos Sietsche genoem is, het op 28 Februarie 1887 die volgende gelukwensing „aan mijnen lieven Pa“, gerig:

„Welk een zegen schenkt mij God,
Altijd mild in 't geven;
Hoe gelukkig is mijn lot
In dit aardsche leven.

O wat vreugd genieten wij;
Palief, ja, gij bleeft ons bij;
Ja, dat voorrecht, mij zoo waard,
Is mijn hoogst geluk op aard.

Dat de lieve Heer U spaar',
U Zijn gunst moog geven;
Dat Hij U nog menig jaar
Met ons saam doe leven!"

Die gelukwensing „ter gelegenheid van de 25 jarige Echtvereeniging onzer geliefde Ouders, 15 Maart 1887“ is deur „uwe liefhebbende dochters“ by wyse van die volgende verse aan hul ouers uitgespreek:

„Anne

„'t Vierde van een eeuw vlood henen,
Sinds Gods goedheid U te zaam
In den echten staat vereende,
Tot de vrees van Zijnen Naam.
Wat al vreugde mocht Gij smaken,
Welk een zegen was Uw deel,
Eindloos goed was U Gods liefde
En Zijn weldaân talloos veel.

Suze

Daarom, dierbre Feestelingen,
Komen wij tot U deez dag,
Om te zeegnen al het goede,
Dat U thans geschieden mag.
Leeft nog lang te zaam tevreden
En gelukkig op deze aard,
Dierbare Ouders, aan Uw kindren
Boven allen lief en waard.

Anna

Ziet Uw kindren, die God spaarde,
Lang te zaam voorspoedig groot;

Zij Gods kracht en liefde beide
U ten steun in ramp en nood.
Viert nog jaren, jaren samen
Dezen blijden, zaalgen stond,
En God zelf zij met Zijn liefde
Steeds de derde in Uw (?).

Suze

'Weest gezegend, rijk gezegend
Van des Allerhoogsten troon;
Dat Hij al Uw trouwe zorgen
Eens ten volle U beloon'.

Anne

Hij verheff' Zijn vriendelijk aanschijn
Over Uw gezegend hoofd;
En Zijn oog zie welgevallig,
Als Uw oog zal zijn verdoofd.
Viert nog eens het gouden feesttij,
En zij God in Zijn gena
Zelf U tot een gouden krone,
In Uw leven vroeg en spa!" 25

vi. Inskakeling by die gemeentelike aktiwiteite in Amsterdam

Nadat Sytze Wierda omstreeks 1862 van kerkverband verander het en lidmaat van die Christelijk Afgescheiden Kerk te Drachten geword het, het hy en sy eggenote daarna met attestate vertrek, eers na die Christelijke Afgescheiden Gemeente te Enschedé, vandaar na dié van Alkmaar en van laasgenoemde gemeente na die Amsterdamse Christelijk Afgescheiden Gemeente in Mei-Junie 1870. Van laasgenoemde gemeente het hulle lidmate gebly tot in Augustus 1887, kort voor hul vertrek na Pretoria in die Zuid-Afrikaansche Republiek.²⁶

Die lidmaatskap van die Wierda-gesin van die Christelijk Afgescheiden Kerk het tot uiting gekom deur hul getroue bywoning van die eredienste,²⁷ deur die nakoming van hul gemeentelike verpligtings, deur 'n godsvresende en eerbare lewenswandel sowel as die getroue en konsensieuse uitvoering van hul huislike en beroepspligte.

Sy lidmaatskap van die Christelijk Afgescheiden Kerk het daartoe meegewerk dat Sytze Wierda as argitek begunstig is

met opdragte van kerkrade van sy kerk en besture van Christelike Skole vir die ontwerp van kerkgeboue, pastorieë en skoolgeboue, terwyl 'n aantal lidmate van sy Kerk op hul beurt aan hom opdragte gegee het vir die ontwerp van woonhuise en 'n verskeidenheid ander geboue sowel as argitekswerk van diverse aard. Opdragte vir argitekswerk in sy privaat tyd was feitlik uitsluitlik afkomstig van lidmate van die Christelike Afgescheiden Kerk.

a. Sytze Wierda as kerkraadslid genomineer

Op 'n kerkraadsvergadering van die Christelike Afgescheiden Gemeente te Amsterdam, wat op 28 November 1873 gehou is, is na 'n lang en deeglike bespreking, besluit om die getal diakens van 16 na 19 te vermeerder. Agt van die vorige sestien diakens was beskikbaar vir herverkiesing en by hul getal is op dieselfde vergadering drie bygevoeg, terwyl daar ook, met die oog op die voorstelling van 22 kandidate aan die gemeentevergadering, eers 'n groslys en daarna 'n lys van 22 kandidate, saamgestel is vir bekendmaking aan die gemeente op Sondag, 30 November en die verkiezing van elf diakens op die eerste Woensdag in Desember 1873. Terwyl daar in die eerste kolom drie name voorgekom het wat vir die eerste keer opgeneem is in die „lijst van candidaten”, was al elf name in die tweede kolom vir die eerste keer as diakens genomineer. Een van die elf kandidate in die tweede kolom, was die 34-jarige S. Wierda.

Sytze Wierda is egter nie as diaken gekies nie. Die agt diakens wat reeds vroeër as sodanig gedien het en weer 'n keer in November 1873 genomineer is, is almal weer herkies.

'n Jaar later het die naam van S. Wierda weer 'n keer voorgekom in die „Lijst van Candidaten” vir die diakensamp. Nege broeders sou op Donderdag, 10 Desember 1874 verkies word. Sytze Wierda was vir die tweede keer onsuksesvol om as diaken verkies te word.

In die volgende drie jaar, toe daar telkens weer 'n „Lijst van Candidaten" vir die verkiesing van diakens saamgestel is, het die naam van Sytze Wierda elke keer ontbreek en is hy dus nie meer as diaken genomineer nie.

'n Moontlike verklaring waarom die naam van Sytze Wierda vanaf November 1875 nie meer in die „Lijst van Candidaten" vir die diakensamp voorgekom het nie, is miskien dat Sytze Wierda nie alleen sy ontslag gevra het as lid van die „School Commissie" nie maar omstreeks 9 Julie 1875 die „School Commissie" by herhaling aangemaan het om hul skuld aan hom as argitek by die vertimmering van die Plantage Kerkgebou tot skoolgebou, te vereffen.

b. Sytze Wierda genomineer vir die ouderlingskap

Tien jaar nadat Sytze Wierda vir die eerste keer 'n plek gekry het in die „Lijst van Candidaten" vir die diakensamp - maar by daardie geleentheid en ook die jaar daarna onsuksesvol was en daarna nie meer as diaken genomineer is nie - is sy naam in November 1883 gevoeg by sewentien ander kandidate vir verkiesing tot ouerling van die Christelijk Gereformeerde Gemeente te Amsterdam. Net soos in die geval van die diakenskap, was hy ook nie suksesvol om as ouerling van dié gemeente verkies te word nie.²⁸

Met die oprigting van die kerkgebou aan die Bloemgracht in die jare 1878 tot 1880, is die dienste van Sytze Wierda nie ingeroep nie, en ook nie in 1884 nie toe daar in die kerkraadsvergadering op die bou van 'n nuwe skoolgebou aan die Marnixstraat besluit is. Die broeders Kramer en Hartgerink is daarenteen aangewys om 'n voorlopige bouplan vir 'n skoolgebou saam te stel. Die tekening en kostebegroting vir die nuwe skoolgebou, wat deur Hartgerink en Kramer saamgestel is, is deur die kerkraad „met belangstelling bezigtigd en verwerft algemeene goedkeuring."²⁹

Dit is opmerklik dat die deskundige advies en dienste van Sytze Wierda in die tweede helfte van die sewentiger- en die eerste helfte van die tagtigerjare nie meer deur die

Amsterdamse Kerkraad of die „School Commissie” ingeroep is nie. Sytze Wierda, „dezen strengen schuldeischer” is blykbaar nooit vergewe vir sy aanmaning aan die „School Commissie” in Julie 1875 om hul skuld van 234,- gulden aan die argitek te vereffen nie.

Wat ook al die werklike rede was, was Sytze Wierda nie deur die gemeente van die Christelijk Gereformeerde Gemeente te Amsterdam waardig geag om as diaken of as ouerling gekies te word nie en het hy na Julie 1875 ook nie meer die vertroue van die kerkraad en die „School Commissie” geniet om as tegniese adviseur of argitek vir gemeentelike bouprojekte benoem te word nie.

vii. Die publikasie van 'n boek deur Sytze Wierda in sy Amsterdamse tydperk

'n Boek wat deur Sytze Wierda in sy Amsterdamse tydperk „over de Belgische voortbrengselen in mijn vak” saamgestel en waarvan die publikasie in 'n brief aan sy moeder in Junie 1874 in die vooruitsig gestel is,³⁰ en die jaar daarna onder die titel „Gids van de Belgische Industrie met betrekking tot de Bouwkunde, en wel in het bijzonder hare Steen-, Marmer-, Lei-, Kalk en Glasproductie” verskyn het,³¹ het hom nie alleen bekendheid onder sy Nederlandse en Belgiese vakgenote besorg nie, maar ook waardering en dankbetuigings van Belgiese en Nederlandse ministers ontlok. Van die destydse Nederlandse Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid het hy „een hoogst gewaardeerde eigenhandig schrijven” ontvang en van die Belgiese Minister van Openbare Werke „een zeer gunstig Kabinet schrijven”.³²

In sy voorrede tot die werk het die skrywer die leser daarop attent gemaak dat dit „voorzeker niet (een) alledaagsch persproduct” is nie! Dit was bedoel as 'n welkome gids en beknopte oorsig van die Belgiese industrie, waarvan die groot omvang destyds van algemene bekendheid by ingenieurs, argitekte, boukundiges en aannemers was en waarvan jaarliks 'n groot hoeveelheid van dié voortbrengsels

in bouwerke gebruik is. Diegene wat regstreeks of syde=lings met die bogenoemde vakgebiede gemoeid was, sou met een oogopslag van daardie besondere gedeelte van die Belgiese industrie, wat in die boek behandel word, die verlangde inligting en aanwysing vind. Ook diegene wat geen onmiddellike beroepsbelange by die Belgiese industrie gehad het nie, sou met die oog daarop om op hoogte van hul tyd te kon gebly het, „dit kleine doch niettemin belangrike werkje”, baie aangenaam gevind het.

Die verskillende vertakkings van die Belgiese industrie, te wete die steen-, marmer-, lei-, kalk- en glaspro=duksie, wat in kort hooftrekke in die gids behandel word, word telkens gevolg deur 'n adreslys van die destydse leweransiers tesame met 'n kort kostberekening van hul voortbrengsels.

Ofskoon die inligting waarvolgens die gids saamgestel is, deur J.S.J. Bottemanne, van Gent, verkry is deur noukeurige aantekeninge wat hy in die loop van sy jarelange ondersoek van en besoeke aan die verskillende vertakkings van die Belgiese industrie gemaak het, het Sytze Wierda die taak om die byeenversamelde gegewens sistematies te verwerk en persklaar te maak, op sy skouers geneem. Uit verwysings wat in die boek voorkom na, onder andere, die Scheveningense gedenksuil ter herinnering van die gebeurtenisse van 1813; die „Mozes en Aaronkerk te Amsterdam en de Nieuwe kerk te Hoorn”; die „door de Grieken gevolgde constructie” om kolom=blokke op mekaar te plaas; „voor zoover mij bekend, bij de Oranjesluizen nabij Amsterdam”; „de hardsteen voor de spoorwegbrug te Zutphen en voor die te Zwolle”, en „de spoorwegbrug over het Hollandsch Diep bij den Moerdijk”, kan flitse van die aandeel van Sytze Wierda in die same=stelling van die boek opgemerk word, terwyl daar op verskil=lende ander bladsye tot die gevolgtrekking gekom word dat daardie besondere gedeeltes sonder enige twyfel deur hom geskrywe moes gewees het. 33

Waar Sytze Wierda self „de waarde, die men aan dit werkje zal willen toekennen" op rekening plaas van die veelsakige kennis en middele waaroer Bottemanne beskik het, verder sê die opgawes waarvolgens die „Gids" bewerk is van Bottemanne afkomstig is, Bottemanne se belangrike aandeel in die totstandkoming van die werk ook suggerer waar hy verwys na „dit kleine, doch niettemin belangrike werkje" en hy homself in alle beskeidenheid net as „de bewerker" beskou het,³⁴ is dit tog duidelik dat Bottemanne se saaklike inligting algaande aangevul is deur die kundige en ervaringryke opsigter en argitek, Sytze Wierda, wat oor 'n hele aantal jare eerstehandse kennis van verskillende vertakkings van die Belgiese industrie opgedoen het. Die „Gids" kan daarom ook met reg beskou word as „een boekje van mij .... over de Belgische voortbrengselen in mijn vak."³⁵

2. DIE EMIGRASIE VAN DIE WIERDA-GESIN NA DIE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, 1887

Wanneer daar aandag gegee word aan die omstandighede en redes wat aanleiding gegee het tot die emigrasie van Sytze Wierda en sy gesin na die Zuid-Afrikaansche Republiek in September 1887, blyk dit dat die tydelike aard van sy opsigtersbetrekking by die aanleg van staatspoorweë, enige oomblik vanaf omstreeks 1887 sy ontslag as hoofopsigter sou meegebring het. Die verwagte ontslag het dan ook uiteindelik werklikheid geword toe Sytze Wierda en een en dertig spoorwegamptenare in die tweede helfte van 1887 voorlopige kennisgewings van ontslag vanaf 1 Januarie en 1 Julie 1888 ontvang het. Die tydelike aard van sy spoorweg-betrekkings het daartoe geleid dat hy vanaf die einde van die sestigerjare argitekswerk in sy vrye tyd begin doen het, dat hy reeds in 1875 aansoek gedoen het vir die betrekking van stadsargitek van Harlingen in Friesland en in 1882 ernstig geïnteresseer begin raak het in 'n regeringsbetrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek.

i. Die tydelike aard van sy opsigtersbetrekking

Sytze Wierda was vanaf 1866 tot 1887 in 'n tydelike hoedanigheid lid van „een klein korps, dat na 1860 - met oud-Hollandsche taaiheid en volharding“ - een uitgestrekt net van spoorwegen over Nederland heeft gespreid, dat in het buitenland als meesterstuk op het gebied der techniek bekend staat en dat de zoo lang gevoelde behoefté aan betere middelen van snel vervoer op afdoende wijze bevredigt.“

Soos reeds in een van die vorige hoofstukke kortliks beskrywe, is daar tot die aanleg van staatspoorweë in Nederland besluit deur die Wet van 18 Augustus 1860 waarin daar bepaal is dat met die aanleg van die staatspoorweg so-veel moontlik gelyktydig by Arnhem, Breda, Harlingen, Maastricht, Nieuwediep, Roosendaal en Vlissingen 'n aanvang met die bou van die spoorlyne gemaak moes word.

'n Tweede wet van dieselfde datum het voorsiening gemaak vir die nodige fondse vir die spoorwegaanleg deur die staatsbegroting met 1 000 000,- gulden aan te vul. In die enigste artikel van hierdie wet is die uitgawes bewillig vir die nodige personeel by die aanleg van staatspoorweë. Ses dae later is by wyse van „Koninklijke Besluit“ 'n kommissie benoem, wat belas is met die voorbereiding, leiding en uitvoering van die verskillende spoorwegwerke. In die tweede artikel van die „Koninklijke Besluit“ is bepaal dat die kommissie bygestaan sou word deur „zoodanig personeel als nader door Ons zal worden aangewezen“.

Die aanwysing van die personeel het geskied by wyse van „Koninklijke Besluit“ van 28 September 1860, Nr. 50, en van 10 November 1860, Nr. 71, terwyl daar aan die laaste besluit 'n staat geheg was, wat die grense gestel het vir die personeel wat benoem sou word, wat „als tijdelijke beambten bij de Commissie werd in dienst gesteld“. Drie jaar later is die kommissie opgehef deur „Koninklijke Besluit“ van 30 Julie 1863, Nr. 72, en bepaal dat „het personeel gerekend wordt op gelijken voet bij den aanleg van

Staatspoorwegen in dienst te zijn gesteld." In hierdie verband moet die aandag daarop gevestig word dat sedert 1 Januarie 1861 die behandeling van spoorwegaangeleenthede heeltemal afgeskei is van die afdeling Waterstaat en dat ten behoeve van die spoorwegbelange 'n nuwe afdeling gevorm is, wat as Afdeling XI in stand gebly het tot aan die totstandkoming van die Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Die wet van 18 Augustus 1860 is gevolg deur die sg. Tweede Spoorwegwet van 21 Mei 1873, wat die spoorlyne Zwaluwe - Zevenbergen en Arnhem-Nijmegen omvat het en eindelik deur die Derde Spoorwegwet van 10 November 1875, waarby die aanleg van nege staatspoorlyne aanbeveel is.

Uit die voorgaande uiteensetting van die gang van sake blyk dit dus dat die personeel van die staatspoorweë ingevolge bepalings van die wet by wyse van 'n „Koninklijke Besluit" in die lewe geroep is en dat die bedoeling was om 'n tydelike karakter daaraan te gee, wat heeltemal logies gelyk het. Hoe uitgebrei die toekomstige spoorwegbou ook mettertyd sou blyk te wees en hoeveel jare daardeur in beslag geneem sou word, sou daar gewis 'n tyd aangebreek het waarop hierdie spoorwegwerke in sy geheel of in hoofsaak voltooi sou gewees het en daar dus op daardie tydstip in die verskiet die hulp van die tegniese personeel ontbeer sou kon word.

Die tydelike opsigters wat in diens geneem is, was sommige - soos in die geval van die Drachster timmerman, Sytze Wierda, in 1866 - onder die titel van „buitengewoon opzichters" by 'n bepaalde werk en uitsluitend ten behoeve van daardie werk benoem. Normaalweg het die „buitengewoon opzichters" die spoorwegdiens verlaat aan die einde van die onderhoudstermyn van die bepaalde bestek, indien hulle nie deur 'n nuwe aanstelling na 'n volgende werk oorgeplaas is nie of 'n hoër opsigtersrang verwerf het.

Vir die betrekking van „buitengewoon opzichter” - weer 'n keer soos in die geval van Sytze Wierda - het jeugdige, flinke en praktiese manne, meesal timmermanne - in aanmerking gekom. Deur 'n betreklike hoë loon, wat byvoorbeeld aamerklik hoër was as die loon van 'n opgeleide timmerman en ook goed vergelyk het met ander werkkringe waaruit die „buitengewoon opzichters” gewerf is, is hulle skadeloos gestel vir die tydelikheid van hul opsigtersbetrekking.

Tog was dit so dat in die begin van die sestigerjare en in die eerste jare daarna, die Nederlandse Regering en die tydelike spoorwegbeamptes hulle nie ernstig bekommer het oor die tydelikheid van hul aanstellings nie, omdat hulle gereken het dat die aanleg van die staatspoorweg baie jare lank in beslag sou neem - op die minste vyf-en-twintig jaar - en in die lig van dié omstandigheid was die tydelike betrekings 'n relatiewe begrip.

Die besluit tot privaat eksplorasie van die spoorwegdiens, wat deur die staat aangelê is, was teen die verwagting van baie spoorwegamptenare en bygevolg ook vir baie 'n teleurstelling met die oog op verdere indiensneming. Die teleurstelling is verder verhoog deur die snelle totstandkoming van lokale spoorbane en tremweë na die aanname van die Derde Spoorwegwet, waardeur die omvang van die staatspoorwegbou onverwags drasties beperk is.³⁶

ii. Aansoek om die betrekking van stadsargitek van Harlingen, 1874

Ofskoon Sytze Wierda weens sy bekwaamheid en die nou gesette uitvoering van sy opsigterspligte snelle vordering in sy werk by die aanleg van staatspoorweë gemaak het en teen die einde van 1874 as „Opzichter le Klasse” op vyf-en-dertigjarige leeftyd op die punt gestaan het om na 'n buitengewone kort tydperk van nege jaar diens bevorder te word tot die hoë en verantwoordelike rang van hoofopsigter by die aanleg van die staatspoorweg in Amsterdam, het hy terdeë besef dat die dag vinnig nader kom dat ook sy diens by die aanleg

van staatspoorweë beëindig sou word.

Sover bekend was sy aansoek om die aantreklike en hoër besoldigde betrekking van stadsargitek van Harlingen, die eerste betrekking waarvoor hy aansoek gedoen het na sy indienstreding by die aanleg van staatspoorweë.

In die begin van Oktober 1874 is aansoeke ingewag om die vakante betrekking van stadsargitek van Harlingen. Die salaris aan die betrekking verbonde was 2 000,- gulden per jaar, tesame met 'n vergoeding van 200,- gulden per jaar vir kantooruitgawes, dit wil sê 400,- gulden per jaar meer as wat hy op daardie tydstip as „Opzichter le Klasse” verdien het. Van die suksesvolle kandidaat is egter verwag dat hy uit sy jaarlikse salaris van 2 200,- gulden 'n kantoorbediende, wat deur die Stadsraad goedgekeur moes word, aanstel. Die betrekking moes op 1 Januarie 1875 aanvaar word.³⁷

Een en dertig aansoeke het die Stadsraad voor 20 Oktober 1874 bereik en op 9 November het Burgemeester en Wethouders ses kandidate aanbeveel waaruit die Stadsraad sy finale keuse vir aanstelling moes doen. Sytze Wierda se naam het vyfde op die keurlys verskyn, terwyl C.C. van Rijnsbergen, argitek en meestertimmerman van Leiden blykbaar vir die aanstelling tot stadsargitek aanbeveel is.³⁸

Argitek en meestertimmerman Van Rijnsbergen is toe deur die Stadsraad as Stadsargitek benoem en op 19 November 1874 het Burgemeester en Wethouders aan Sytze Wierda berig dat Van Rijnsbergen benoem is en is sy aansoekdokumente, bestaande uit 'n koker met ses tekeninge en ses bylaes, aan hom teruggestuur.³⁹

Toe Sytze Wierda enkele maande daarna, op 11 Februarie 1875, kennis gekry het dat hy vanaf 1 Maart 1875 bevorder is tot Hoofopsigter teen 'n salaris van 2 000,- gulden per jaar, het hy blykbaar in die loop van die volgende sewe jaar nie weer aansoek gedoen om 'n ander betrekking nie. Intussen het die tyd van die voltooiing van die aanleg van die

staatspoorweg vinnig nader gekom en daar mee ook sy ontslag as hoofopsigter.

iii. Aansoek om 'n regeringsbetrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek, 1882

a. Simpatie vir die stamgenote in die Zuid-Afrikaansche Republiek

Terwyl individuele Nederlanders in die eerste dekades van die bestaan van die Zuid-Afrikaansche Republiek die land onopvallend binnegekom het - ofskoon daar ook sporadiese emigrasiepogings vanuit Nederland was - het hulle hul nuwe vaderland as predikante, onderwysers, geneesheren, regsgelre=des, staats- en dorpsamptenare, sakemanne, drukkers, land= bouers en ambagsmanne gedien en enkele van hulle as lede van die Volksraad en regeringskommissies ook 'n aandeel in die bestuur van die jong Dietse staat in sy wordingsjare gehad het. Op dié wyse het die Zuid-Afrikaansche Republiek vir hul familiebetrekkinge in Nederland 'n werklikheid ge=word. Die Nederlandse immigrante het egter in daardie jare nie daarin geslaag om die Nederlandse samelewing vir die saak van die stamverwante Boerevolk te wen nie.

In hierdie toestand het die regeringstyd van president T.F. Burgers in die sewentigerjare maar veral die persoon van die fynbeskaafde, idealistiese en welsprekende President, wat sy akademiese en kulturele vorming aan 'n Nederlandse universiteit gehad het, 'n verandering ten goede gebring. Tydens sy staatsbesoek aan Nederland het hy daarin geslaag om vir die eerste keer landswy'e geesdrif by die Nederlanders op te wek vir die gedagte om met die aktiewe hulp van Neder=landse kragte mee te werk aan die opbou van die jong stam= verwante staat.

Dit is opmerklik dat die belangstelling wat in Nederland vir die Zuid-Afrikaansche Republiek in die sewentiger=jare opgewek is - in daardie jare toe daar in vergelyking met die vorige tydperk 'n hele aantal belangrike betrekings deur Nederlanders beklee is en baie Nederlanders vurige

belangstelling vir die Republiek aan die dag gelê het - in die eerste plek nie deur die Boerevolk self nie maar deur die persoon van pres. Burgers bewerkstellig is. Toe sy belofteryke presidentskap beëindig en die Zuid-Afrikaansche Republiek in April 1877 geannekseer is, was daar in Nederland betreklik weinig simpatie vir die onderworpe Boerevolk te bespeur.

Dit was eers die heldhaftige verset van die Boere teen die Engelse besetting en die roemryke krygssdale by Bronkhorstspruit, Laingsnek, Ingogo en Amajuba wat 'n dramatiese verandering in die houding van die Nederlanders teenoor hul stamgenote in die Zuid-Afrikaansche Republiek en elders in Suid-Afrika bewerkstellig het. Die houding en die stemming teenoor die Boere in die laaste paar jaar van die sewentigerjare het aanmerklik verskil van die veranderde houding, die nuwe stemming en die geesdrif van 1881, „toen nationale trots de Boeren zag als dragers van het beste wat de Nederlandsche stam aan de wereld te bieden had, als het evenbeeld van de geïdealiseerde vaderen van den Geuzentijd, als dappere onbedorven natuurkinderen, edel van hart en vroom van gemoed, die aan het Nederlandsche volk konden leeren, waartoe een klein volk kon worden geroepen, waar de waarde van het leven moest worden gezocht, kortom, die de natie aan zich self konden openbaren.“

Die verskil in stemming in Nederland jeens die Republiek kan duidelik gesien word wanneer die Tweede Deputasie van 1878, bestaande uit Kruger, Joubert en Bok - toe die Nederlandse pers skaars aandag aan hul drie weke-lange besoek aan Nederland gegee het - vergelyk word met die Derde Deputasie van 1884, toe Kruger, Smit en Du Toit toegejuig en feitlik opgehemel is. „Wat daartussen lag“, skrywe 'n kenner van die Kruger-tydperk, „was de eerste vrijheidsoorlog, was Amajoeba en het herstel der republiek. Het trotsche Albion, waarop heel Europa naijverig was, verslagen en teruggedrongen door zonen van der Nederlandschem stam. De Boeren niet langer verdeeld, maar een volk, dat eendrachtig

tot daden in staat was gebleken. Dat sprak tot de verbeelding en gaf uitzichten. Vlaanderen putte er kracht uit in een tijd van achterafzetting. In Nederland, waar kiemen van nieuw leven op allerlei gebied reeds merkbaar waren, werd bij velen verheffend vertrouwen gewekt in een toekomst, die expansie van volkskracht zou brengen door samenwerking met de stamverwanten in Zuid-Afrika."

'n Groot deel van die Nederlandse volk uit alle lae en kringe van die Nederlandse samelewing is op 'n verskeidenheid maniere aktief by die simpatiebetuigings betrek.⁴⁰

b. Simpatiebetuiging deur Sytze Wierda

Dit was dan in hierdie tyd van oplaaiende gevoelens van simpatie vir die stamverwante Boerevolk dat Sytze Wierda in Amsterdam ook meegesleur is deur die wydverspreide simpatiebetuigings en sy persoonlike gevoel van meelewning met die „broederen in Zuid-Afrika" op die volgende wyse onder woorde gebring het:

„De laatste gebeurtenissen in Transvaal hebben er veel, zeer veel toe bijgedragen om de oude sympathie vooral onder ons Christenvolk in Nederland, weder opnieuw te doen verlevendigen en de band die het immer aan de broederen in Zuid-Afrika bond, weder krachtiger te doen bevestigen. Onder dezen mag ook ik, ondergetekende, mij scharen...."

c. Sytze Wierda voeg die daad by die woord

Die gevoelens van simpatie teenoor die stamgenote in die Zuid-Afrikaansche Republiek wat vroeg in die tagtigerjare by die Nederlandse volk opgewek is en ook by Sytze Wierda tot uiting gekom het, het vermoedelik saamgeval met sy hernieude besef dat die dag besig was om nader te kom dat hy, saam met ander tydelike amptenare by die aanleg van staatspoorweë, sy ontslag as hoofopsigter te wagte kon wees en dat hy om daardie rede en in die lig van daardie omstandighheid pogings moes aanwend om 'n betrekking te bekom waaraan ongeveer dieselfde of 'n hoër salaris verbonde sou wees.

S. J. P. Kruger,
VICE-PRESIDENT.

M. W. Pretorius,

P. J.oubert.

LEDEN

VAN HET

HOOG EDEL DRIEMANSCHIP.

13 December 1880 — 9 Mei 1883.

In 1874 het hy reeds 'n onsuksesvolle poging aangewend om as stadsargitek aangestel te word en op 43-jarige leeftyd het hy besef dat hy intussen die leeftyd oorskry het waarop spoorwegmaatskappye, stadsrade en ander groot werkgewers tegniese amptenare in diens neem. Die deure van feitlik alle tegniese werkkringe in Nederland was op daardie stadium vir hom as opsigter gesluit nadat hy reeds in 1874 die leeftyd van 35 jaar oorskry het. Dat Sytze Wierda na 'n onderbreking van meer as sewentien jaar dit moeilik sou gevind het om sy oorspronklike werk as timmerman te hervat en daar mee sy bestaan te maak, is te begrys, en dat hy na sy ontslag as hoofopsigter, 'n bestaan as argitek in Nederland sou kon maak, is twyfelagtig.

Dit is dus te begrys dat sy gevoel van simpatie met die stamgenote in die Zuid-Afrikaansche Republiek en sy wete dat daar geleenthede vir dienslewering in die jong Boere-republiek bestaan het op die terreine waaroer in Nederland destyds voortdurend gedagtes gewissel is, soos op die gebied van spoorwegbou en openbare werke, by hom onwillekeurig die begeerte gewek het om die daad by die woord te voeg en om om 'n betrekking by die aanleg van spoorweë in die Zuid-Afrikaansche Republiek aansoek te doen.

Terwyl Sytze Wierda dus in die algemene gevoelens van simpatie van 'n groot deel van sy landgenote teenoor hul stamgenote gedeel het, wou hy sy simpatie met 'n daad bevestig en is sy aandag meer bepaald in beslag geneem en het die begeerte by hom ontstaan

„dat ik den Transvaalsche Regeering met de kennis die God mij genadiglijk verleende, door eene veeljarige ervaring op het gebied van den Spoorwegbouw en daarmede in verband staande gewone wegen en andere zaken, van zeer veel nut zoude kunnen zijn, hetzij dat het Gouvernement den aanleg van spoorwegen zelve onderneemt en uitvoert, of wel dat aan particulieren of Maatschappijen concessie verleend wordt. Is in het eerste geval noodig dat practische en bekwame mannen aan het hoofd er van staan, niet minder is ook in het laatste geval noodig, dat er van Regeeringswege door even practische mannen toezicht worde gehouden

---

Die „Driemanschap”, S.J.P. Kruger, M.W. Pretorius en P.J. Joubert, aan wie Sytze Wierda in Junie 1882 sy aansoek om 'n betrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek gerig het.

en de Regeering voor te lichten, opdat de concessionarissen aan die hen gestelde voorwaarden voldoen, zoowel om die veiligheid van het verkeer, als de soliditeit der werken en geschikte stationsinrichtingen te waarborgen. Het is daarom dat ik met verschuldigde hoogachting mijne diensten der Transvaalsche Regeering door deze aanbied."

Nadat Sytze Wierda op formele wyse aansoek gedoen het om 'n regeringsbetrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek, by voorkeur op die gebied van die voorgenome spoorwegbou, het hy dit verder onder die aandag van die Regering gebring dat hy nie graag sy betrekking, waarin hy deur God gestel en geseen is, wou neerlê nie, maar dat hy dit op daardie stadium met vrymoedigheid sal kan doen omdat „de door den Staat aan te leggen spoorwegen waarbij ik, thans als Hoofdopzichter, 16 jaren werkzaam ben, over een drietal jaren voltooid zullen zijn", waarna hy dan, voortgaande, 'n oorsig van sy lewe en werk in Nederland gee.⁴¹

iv. Die aandeel van H.T. Bührmann in Sytze Wierda se poging tot bekoming van 'n regeringsbetrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek

In hoeverre Sytze Wierda se besluit om sy verworwe kennis en ervaring op die gebied van spoorwegbou en aanverwante sake in diens te stel van die Zuid-Afrikaansche Republiek, deur die oud-Nederlander, Hendrik Teodor Bührmann, 'n besoeker uit die Republiek aan Amsterdam, aan die hand gegee of beïnvloed is, kan nie met sekerheid gesê word nie. Wat wel seker is, is dat Bührmann, wat uiteindelik „veel daartoe bygedra het om die bekende argitek in die Transvaalse geskiedenis, Sytze Wierda, na Suid-Afrika te laat kom (het),⁴² in die eerste helfte van 1882 op versoek van Wierda sy medewerking belowe het vir die verkryging van 'n betrekking „als Architect (Bouwkundige) enz." in die Zuid-Afrikaansche Republiek vir Wierda.⁴³ Vermoedelik was die gang van sake dat Bührmann by Sytze Wierda, wat hy in Amsterdam by sy broer, Jacob Bührmann, ontmoet het,⁴⁴ aangedring het om 'n regeringsbetrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek aansoek te doen en dat Bührmann toe - nadat hy

vir Sytze Wierda oorreed het - „op Zijn Ed's verzoek daar= in mijne medewerking toegezegd heb.”

Die aktiewe medewerking van Bührmann het verder daar= in bestaan dat hy die oorspronklike brief, wat Sytze Wierda opgestel en op 2 Junie 1882 onderteken het en waarin hy 'n oorsig van sy lewe en werk in Nederland vanaf sy geboorte tot in 1882 gegee het, op 3 Junie mede-onderteken het.⁴⁵ In 'n brief, wat Bührmann in April 1887 aan die Staatspresident en Uitvoerende Raad geskrywe het, het hy hulle daaraan herinner dat hy „in de helfte van het jaar 1882 te Amsterdam werkzaam was om zekere Heer S. Wierda Wzn bij UEd als architect aan te bevelen en ZEd toen aan UHed zelve geschre= ven heeft.”⁴⁶

In sy brief wat hy op 8 Junie 1882 geskrywe het,⁴⁷ en wat saam met Sytze Wierda se aansoek om 'n betrekking na Pretoria gestuur sou word, het Bührmann aanvanklik geskrywe dat aangesien hy verneem het dat daar op daardie tydstip (in 1882) werklik die ernstige voorneme bestaan het om die Republiek van spoorweë te voorsien, hy van opinie was dat hy die spoorwegplan kon bevorder deur die Regering se aandag pertinent te vestig op die newensgaande brief met bylaes van S. Wierda Wzn.,⁴⁸ waaruit die Driemanskap - vise-president S.J.P. Kruger, oud-president M.W. Pretorius en komdt.-genl. P.J. Joubert - sou kon verneem dat Sytze Wierda 'n begeerte uitspreek en aansoek doen om 'n betrekking as argitek in die Zuid-Afrikaansche Republiek te beklee.

In sy begeleidende brief wat hy aan die Driemanskap en Lede van die Uitvoerende Raad geskrywe het, het hy aanvank= lik aan die Regering van die Republiek berig dat hy „nog steeds ijverig bezig blijft om de .... belangen onzer Republiek te bevorderen door het aanbevelen van waarlijk Christenen als onderwiziers, ambachtslieden, boeren enz. enz. naar ons land te gaan .... Ik voor mij denk mijn plicht als Burger der Zuid-Afrikaansche Republiek te blijven ver= vullen....”⁴⁹ Hy het ook insae gehad in die dokumente

waarna Sytze Wierda in sy brief verwys, die ontwerpe van geboue onder oë gehad en aangesien hy alles kon bevestig wat Sytze Wierda in sy brief opgenoem het, het hy nie gehuiwer om hom vir 'n regeringsbetrekking aan te beveel nie, nadat hy hom deeglik van die volgende sake vergewis het:

„Ik heb niet alleen de elf documenten,⁵⁰ de twee brieven der Hollandsche en Belgische Ministers,⁵¹ en vijf of zes loffelijke vermeldingen over door ZEd gedane werkzaamheden in diverse Couranten⁵² nagezien, maar ook gelezen de aan ZEd afgegeven bewijzen van zeer goed gedrag, ijver en bekwaamheid, ook wegens zijne Christelijk Gereformeerde Godsdienstige gezindheid, afgegeven door den WelEden Heeren H. de Cock, Professor aan de Hoogeschool te Kampen, Ds. A.H. Gezelle Meerburg, Predikant te Baarn, Ds. W.H. Gispens, Pred. te Amsterdam,⁵³ maar ook nog eene buitengewone menigte van zeer fraaie tekeningen en plannen van gebouwen enz., door ZEd zelve opgemaakt.”⁵⁴

Op grond van dié dokumente, briewe, koerantartikels, getuigskrifte en argitekstekeninge wat Bührmann in die loop van Mei 1882 aan die woning van Sytze Wierda in Amsterdam onder oë gekry het, asook op grond van sy persoonlike kennismaking met 'n geloofsgenoot wat in Amsterdam as hoofopsigter by die aanleg van staatspoorweë en argitek in sy vrye tyd, veral in kringe van die „Christelijk Gereformeerde Kerk”, bekendheid en agting verwerf het, het hy die vrymoedigheid gehad om Sytze Wierda by die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek vir 'n betrekking aan te beveel, in die eerste plek - indien die Regering die spoorweg deur konsessionarisse sou laat aanlê - as 'n toesighoudende argitek „ten behoeven onzer Republiek .... om toe te zien dat onze Regeering niet bedrogen worde door het maken van slechte werk of strijdig met de daarvan gemaakte plannen”, 'n werk waarvan Sytze Wierda - al was hy opsigter by die staatsaanleg van spoorweë - jarelang, eerstehandse ervaring gehad het. „Laat de Regeering dat of andere werken zelven doen”, het Bührmann voortgegaan, „als ook het bouwen van huizen, kantoren of gevangenissen enz., ook dan zijn zulke Architekten en Hoofdopzichters zeer noodig.”

Deur sy aanbeveling van S. Wierda Wz „voor dat alles“, was Bührmann nie alleen die eerste persoon wat Sytze Wierda vir 'n regeringsbetrekking in die Republiek aanbeveel het nie, maar het hy ook die belangrike taak voorsien wat Sytze Wierda vanaf November 1887 as „Gouvernements Ingenieur en Architect“ op sy skouers sou neem.

Voortgaande het Bührmann klem gelê op die groot behoefté in die Republiek aan „getrouwe Staatsambtenaren in zaken als boven gemeld“ – terwyl hy seker ook onwillekeurig gedink het aan die volks- en staatsverraderlike gedrag van staatsamptenare en predikante waarmee pres. T.F. Burgers te kampe gehad het – die hoop uitgespreek dat die Regering Sytze Wierda sou aanstel nadat daar in Nederland desnoeds verdere ondersoek ingestel is na die gedrag en bekwaamheid van Wierda. Oor die salaris sou daar mettertyd 'n besluit geneem kon word. Ten slotte het Bührmann geskrywe dat hy Wierda aangeraai het om self 'n brief aan die Regering van die Republiek te rig.

Nadat Sytze Wierda alle tersaaklike feite wat hyself en Bührmann noodsaaklik geag het, in sy brief aan die Driemanskap en lede van die Uitvoerende Raad genoem en ook nog op die Woensdag voor 3 Junie 1882 met mekaar oorleg gepleeg het,⁵⁵ is die brief met bylaes, wat inligting verstrek het oor die lewe, loopbaan en opvattings van Sytze Wierda en wat hom uiteindelik 'n regeringsbetrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek sou besorg, in die tweede week van Junie 1882 aan die Driemanskap en lede van die Uitvoerende Raad in Pretoria gepos.⁵⁶

Toe Sytze Wierda in Junie 1882 aansoek gedoen het om 'n regeringsbetrekking by die aanleg van spoorweë in die Zuid-Afrikaansche Republiek was daar op daardie tydstip – blykens sy eie en die begeleidende brief van Bührmann – nog geen sekerheid of die verlangde aanleg van spoorweë by wyse van staatsaanleg sou geskied of aan konsessionarisse toevertrou sou word nie,⁵⁷ ofskoon daar destyds in regeringskringe

in die Republiek 'n bereidheid was om 'n konsessie toe te staan. Daarom het 'n spoorwegkommissie onder voorsitterskap van staatsprokureur Jorissen, opdrag ontvang om die verskillende konsessie-aanvrae te ondersoek.⁵⁸

Jare voor dat daar sprake was van die ontginnings van die goudvelde en ook voor die eerste Engelse Anneksasie in 1877, is die oë van die Transvalers gevvestig op 'n handelsweg na die see, by voorkeur na Delagoabaai, 'n nie-Britse seehawe. Aanvanklik is daar net gedink in terme van 'n goeie verkeersweg vir die transportwaens waardeur in die destyds betreklike geringe handelsbehoeftes van die Republiek voorsien kon word. Maar toe die nut van die spoorweg in die omliggende state aan die lig gekom het, het daar ook in die Zuid-Afrikaansche Republiek 'n begeerte ontstaan dat die Regering hom moes beywer vir die bou van 'n spoorweg na die see en by voorkeur na Delagoabaai.

Ofskoon die eerste aanvraag vir spoorwegbou in die Zuid-Afrikaansche Republiek reeds in 1872 tot die Regering gerig is, was dit veral die ontdekking van goud in Oos-Transvaal wat daarop gevolg en die nuwe verkeersbehoeftes wat daardeur ontstaan het, wat 'n stoot gegee het aan die openbare aandrang op beter verkeersweë en beter, vinniger en goedkoper verkeersmiddele.

Die ontstaan van die Lebombo-Spoorwegmaatskappy in 1876 op inisiatief van staatspresident T.F. Burgers, wat die belofte ingehou het vir die totstandkoming van die eerste spoorweg op Transvaliese bodem in die sewentigerjare,⁵⁹ het egter deur die Engelse Anneksasie van 1877 nie werklikheid geword nie en is die spoorwegmaatskappy nog in dieselfde jaar deur Theophilus Shepstone ontbind. Ofskoon die Britse Regering in Mei 1879 'n ingenieur uitgestuur het om 'n nuwe spoorwegplan te ontwerp, het daar van die uitvoering van die spoorwegplan niks teregekom nie.

Na die herstel van die Zuid-Afrikaansche Republiek in 1881, het die spoorwegaanleg tussen Delagoabaai en Pretoria

opnuut aandag gekry en was dit veral Moritz Unger en Edward MacMurdo wat hulle afsonderlik sonder sukses beywer het om 'n konsessie vir die aanleg van die spoorweg te verkry en tot spoorwegbou oor te gaan.⁶⁰

Die brief met bylaes van Junie 1882, waaruit geblyk het dat Sytze Wierda op daardie stadium in die eerste plek belanggestel het in 'n betrekking by die aanleg van spoorweë in die Zuid-Afrikaansche Republiek omdat hy van opinie was dat hy met sy agtergrond en ervaring, sowel as die kennis wat hy as opsigter by die aanleg van staatspoorweë in Nederland verwerf het, vir die „Transvaalsche Regeering van zeer veel nut zoude kunnen zijn“, en wat juis op grond van die inhoud deur die Staatsekretaris onder die aandag van die Spoorwegkommissie gebring is, het op 'n verkeerde tydstip in Pretoria aangekom en het boonop nie net in verkeerde hande geraak nie maar is ook nie weer aan die Staatsekretaris vir die nodige aandag en afhandeling terugbesorg nie.⁶¹

Intussen het maj. Machado in die begin van 1883, in opdrag van die Portugese Regering, die spoorlyn wat hy vanaf Lourenço Marques tot by Komatipoort ontwerp het, in Pretoria onder die aandag van die Regering gebring. Die gevolg was dat maj. Machado met die toestemming van die Portugese Regering die opdrag aanvaar het om ook die spoorlyn van Komati-poort na Pretoria op te meet. Sodoende sou die Regering van die Republiek in besit kom van 'n spoorwegplan wat deur 'n deskundige opgestel is.

Maj. Machado het onverwyld aan die werk gespring en binne 'n aantal maande met sy spoorwegplan vorendag gekom. Die Machado-ontwerp, ofskoon in sommige onderdele mettertyd baie gewysig, het nietemin steeds die leidraad gebly by die finale keuse van die beste rigting vir 'n spoorweglyn van Lourenço Marques na Pretoria.

Terwyl daar in die eerste maande van 1883 aandag aan spoorwegsake in die Republiek gegee is, is daar in dieselfde tyd voorbereidings getref vir die presidentsverkiesing van

1883. In antwoord op rekvisisies wat in Augustus en September 1882 deur 'n groot aantal burgers onderteken is en waarin by S.J.P. Kruger, lid van die Driemanskap, aangedring is om hom vir die presidentsverkiesing verkiesbaar te stel, het Kruger bekend gemaak dat hy as kandidaat vir die presidentskap sou staan en terselfdertyd die grondbegin-sels van sy beleid uiteengesit. Ten opsigte van vervoer-wese, wat volgens hom verbeter moes word, het dit vir hom nie net 'n verbetering van paaie ingehou nie, maar ook die direkte spoorverbinding tussen Pretoria en Delagoabaai, wat hy as 'n lewenskwessie vir die Republiek beskou het.

Na sy verkiesing tot Staatspresident van die Zuid-Afrikaansche Republiek en sy beëdiging as sodanig op 9 Mei 1883, het die Derde Deputasie na Europa, bestaande uit S.J.P. Kruger, S.J. du Toit en N.J. Smit, in Augustus 1883 gevolg. Nadat die deputasie in Februarie 1884 sy onderhandelings in Londen oor die belang van die Zuid-Afrikaansche Republiek afgesluit het met die ondertekening van die Londense Konvensie van 1884, het die lede van die deputasie vandaar 'n besoek aan Nederland en ander bevriende Europese state gebring. Die besoek aan Nederland, wat vanaf die einde van Februarie 'n aanvang geneem het, is in die loop van April onderbreek met 'n besoek aan Frankryk, Spanje en Portugal, wat tot die einde van Mei geduur het. Na 'n vlugtige besoek aan Duitsland in die tweede week van Junie, het die geselskap teruggekeer na Amsterdam, vanwaar die lede van die deputasie teen die middel van Junie 1884 na die Republiek teruggekeer het.⁶²

Terwyl die deputasie met sy belangrike werksaamhede in Londen besig was, in die eerste maande van 1884 in Nederland verwag is en dit ook bekend geword het dat daar in laasgenoemde land dringende aandag aan die spoorwegkonsessie gegee sou word, het die moontlikheid van die beskikbaarwording van 'n privaat- of regeringsbetrekking op die gebied van die spoorwegaanleg in die Zuid-Afrikaansche Republiek en die aanvaarding daarvan deur Sytze Wierda - wie se dienstyd as

tydelike opsigter by die aanleg van staatspoorweë in Nederland volgens algemene verwagting in 1885 tot 'n einde sou kom - weer aktueel geword en is die moontlikheid van eventuele emigrasie na die stamverwante Zuid-Afrikaansche Republiek waarskynlik weer opnuut deur die Wierda-gesin bespreek.

Vermoedelik na aanleiding van besprekings, bespiegelings en gerugte oor emigrasie het mev. Wierda vroeg in Januarie 1884 in 'n insiggewende brief aan Evert en Antje van den Bos op hul navrae in hierdie verband, die volgende geskrywe: „..... en dan dat praatje van Afrika daar is nog niets van aan maar later als de spoorwegen er gemaakt worden en zij willen hem dan goed beloonden dan willen wij er wel heen daar gaan ook bo(eren heen) die wilden zij er gaarne hebben maar wij hebben het hier goed en mij dunkt hier zal wel werk genoeg voor mijn man blijven en bij de staatsspoorwegen zijn ze hem hier ook wel noodig. Zij make hier een groot statioon (sic) en dan heeft hij nog druk ander werk.”⁶³

Aangesien dit te betwyfel is of Sytze Wierda 'n formele erkenning van ontvangs van sy aansoek om 'n betrekking in die Zuid-Afrikaansche Republiek na Junie 1882 van die Staatssekretaris van die Republiek ontvang en hy die saak intussen ook nie verder gevoer het nie, is sy voorneme om 'n betrekking by die aanleg van spoorweë in die Republiek te probeer verkry weer 'n keer aangewakker en versterk deur 'n brief wat Bührmann op een of ander stadium voor sy terugkeer na die Republiek op 14 September 1883, aan Sytze Wierda geskrywe en waarin hy hom aangeraai het „om de toen te verwachten Volksraads-Commissie zelve over zijn plannen in Nederland te spreken.”

Van hierdie brief wat Bührmann in die loop van 1883 aan Sytze Wierda geskrywe het, moes mev. Wierda geweet het toe sy haar brief in Januarie 1884 aan die Van den Bos-egpaar geskrywe het, maar daar moet egter in gedagte gehou word dat haar brief geskrywe is bykans sewe weke voor die aankoms van die deputasie in Amsterdam en bykans vyf maande

voor die onderhoud wat Sytze Wierda met staatspresident Kruger en ander lede van die deputasie in die loop van Junie 1884 in Amsterdam gevoer het.⁶⁴

Van hierdie gulde geleentheid vir 'n onderhoud en kennismaking met invloedryke regeringsleiers uit die Republiek het Sytze Wierda - net soos 'n hele aantal ander Nederlanders wat in emigrasie na die Zuid-Afrikaansche Republiek belang gestel het -⁶⁵ gebruik gemaak en „met onzen Z.H.E.d Staatspresident en de anderen Heeren werkelijk over de plannen in Nederland gesproken heeft.“⁶⁶

Dit is nie bekend op watter tydstip tussen begin Maart en die middel van Junie 1884 Sytze Wierda daarin geslaag het om 'n persoonlike gesprek met die lede van die deputasie, onder wie staatspresident Kruger, te voer nie, blykbaar eers in die loop van die eerste helfte van Junie 1884, kort voor hul vertrek, aangesien Jan Eloff, Privaat Sekretaris van die Staatspresident, op 12 Junie 1884 die volgende brief aan Sytze Wierda na sy onderhoud met die Staatspresident geskrywe het:

„WelEd. Heer! De President wenscht my te berichten, met het oog op de verschillende Gouvernement gebouwen, die weldra zullen moeten gebouwd worden, dat Z.H.Ed, ofschoon uwe applicatie eerst aan den Volksraad ter goedkeuring zal moeten voorgelegd worden, volstrekt niet twyfeld (sic) of de Regeering der Republiek U spoedig uwe betrekking in de Republiek in dat vak sal geven.“⁶⁷

Aangesien Sytze Wierda vanaf 1882, grotendeels op aan- drang en aanbeveling van Bührmann in 'n regeringsbetrekking by die aanleg van spoorweë in die Zuid-Afrikaansche Republiek belang gestel het, het hy waarskynlik tydens sy persoonlike onderhoud met die Staatspresident sy oorspronklike begeerte herhaal met 'n saaklike vermelding van die kennis en ervaring waaroor hy as opsigter by die aanleg van staatspoorweë in Nederland en as argitek van kerk- en ander geboue in sy privaat tyd beskik het en op grond waarvan hy - benewens sy simpatie met die stamverwante Boerevolk - die vrymoedigheid gehad het om vir 'n verantwoordelike regeringsbetrekking

aansoek te doen.

Dit is egter veelseggend dat die brief van Jan Eloff geen woord gerep het oor die moontlikheid van 'n betrekking vir Sytze Wierda by die aanstaande spoorwegbou in die Republiek - wat toe nog in die weegskaal gehang het - maar dit is duidelik dat staatspresident Kruger vir Sytze Wierda 'n betrekking „in de Republiek in dat vak”, dit wil sê as goewermentsargitek met die „oog op de verschillende Gouvernements gebouwen, die weldra zullen moeten gebouwd worden” in gedagte gehad het, onderhewig egter aan die goedkeuring van die Volksraad.

In hierdie verband het staatspresident Kruger se besoek aan Zaandam gedurende die naweek van 12 tot 14 April 1884 en sy kennismaking met en optrede in die sierlike en doelmatige kerkgebou wat in die eerste helfte van die sewentigerjare volgens 'n ontwerp van Sytze Wierda, vir die Christelike Gereformeerde Gemeente te Zaandam opgerig is, asook sy kennismaking met die spoorweggeboue en -werke van die lyn tussen Amsterdam en Zaandam, waarmee Sytze Wierda op daardie stadium bykans sewentien jaar as opsigter gemoeid was, hom tot die besef gebring dat Sytze Wierda as kundige en ervaringryke opsigter en argitek 'n nuttige funksie in die Zuid-Afrikaansche Republiek sou kon vervul. Net soos in die geval van Bührmann omstreeks Mei 1882, het die Staatspresident twee jaar later persoonlik kennis gemaak met die geboue wat die applikant ontwerp en die spoorwegwerke wat onder sy toesig tot stand gekom het.⁶⁸

Ofskoon staatspresident Kruger in Junie 1884 laat blyk het dat hy pogings in die werk sou stel dat Sytze Wierda 'n betrekking aangebied sou word waardeur hy in die eerste plek verantwoordelik sou wees vir die ontwerp van goewermentsgeboue in die Republiek en dat hy hom as sy toekomstige regeringsargitek gesien het, het Bührmann in April 1887 nog steeds die belangrikste taak van Sytze Wierda op die gebied van die aanstaande spoorwegbou in die Republiek gesien. Waar

Bührmann selfs in April 1887 nog vir Sytze Wierda vir 'n betrekking by die aanleg van spoorweë in die Republiek aanbeveel het⁶⁹ en Sytze Wierda in Maart 1887 in sy artikel in „De Volksstem“ die staatsaanleg van spoorweë in die Republiek bepleit het,⁷⁰ moet daarop gewys word dat die gang van sake ten opsigte van die aanvang, voortsetting en voltooiing van die spoorlyn deur die „Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij“ van so 'n aard was, dat Sytze Wierda nie deur die Regering van die Republiek aangestel sou kon word in 'n betrekking waarvoor Sytze Wierda vanaf Junie 1882 aansoek gedoen het nie. Wat wel kon gebeur het, was dat Sytze Wierda in Nederland deur die N.Z.A.S.M. vir opsigtersdiens of in 'n ander betrekking by die aanleg van spoorweë in die Republiek gewerf en aangestel kon gewees het aangesien reëlings wat deur die deputasie in Nederland getref is, daarop neergekom het dat 'n konsessie vir die aanleg en eksplotering van 'n spoorweg van Lourenço Marques na Pretoria in April 1884 aan sekere Nederlanders verleen is op voorwaarde dat die Volksraad die ooreenkoms eers moet bekragtig. Dit verklaar ook die feit dat die Staatspresident in Junie 1884 nie meer by magte was om aan Sytze Wierda 'n regeringsbetrekking by die eventuele aanleg van spoorweë in die Republiek te belowe nie maar wel 'n betrekking as regeringsargitek.

Die gevraagde magtiging vir die verlening van 'n spoorwegkonsessie is op 27 Mei 1885 deur die Volksraad verleen, en nadat sekere ernstige struikelblokke uit die weg geruim is, is die „Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij“ in Junie 1887 in Amsterdam opgerig, in dieselfde maand toe daar in die Volksraad van die Zuid-Afrikaansche Republiek magtiging deur die Regering gevra is vir die aanstelling van 'n ingenieur of argitek en die Volksraad besluit het dat magtiging gegee sou word vir die aanstelling van 'n ingenieur wat ook die bekwaamhede van 'n argitek besit.⁷¹